

Синчак Б. А.

Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ВИПРАВЛЕННЯ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

У статті характеризуються особливості ідентифікації та виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа. Цей процес розглядається крізь призму дотичних до нього журналістських стандартів та практичну журналістську діяльність, націлену на спростування неправдивої інформації. Окрема увага приділяється елементам процесу виправлення неправдивої інформації, що застосовні в різних виробничих ситуаціях. У дослідженні дається характеристика основним законодавчим аспектам, що відповідають за реагування на поширення недостовірної інформації. Аналізуються окремі положення Кодексу етики українського журналіста, що стосуються поширення недостовірної інформації, зокрема, основна увага приділяється взаємозв'язку професійних етичних парадигм по відношенню до питання поширення недостовірної інформації. У рамках дослідження явища поширення недостовірної інформації подаються основні критерії недостовірності новин, а також перелік українських видань, що мають найбільшу кількість ознак недостовірної інформації, зокрема зазначаються конкретні ознаки. Класифікуються особливості виправлення неправдивої інформації на шпальтах українських фактчек-ЗМІ. Окрема увага акцентується на ролі роботи з документами в контексті виправлення неправдивої інформації та на ознаках фальшивості організацій та експертів. У процесі дослідження явища спростування неправдивої інформації в Україні дається загальна характеристика ситуації в цілому, від законодавчих аспектів до фахових та вузькоспеціалізованих алгоритмів дій. У контексті цього верифікація фактів позиціонується як невід'ємна складова частина професійної журналістики, в рамках якої непересічну роль відіграє діяльність українських фактчек-проектів. Заявлена проблематика пов'язується з актуальними мас-медійними тенденціями розвинення медіаграмотності у широкого загалу.

Ключові слова: неправдива інформація у ЗМІ, перевірка інформації на достовірність, верифікація, перевірка фактів, недостовірна інформація, недостовірні ЗМІ.

Постановка проблеми. «Питання достовірності інформації та перевірки фактів в Україні особливого резонансу набуло з початком подій Революції гідності у 2014 р., адже тоді мас-медіа часто фонтанували абсолютно різною інформацією про одну й ту ж саму подію. Із цього моменту серед українського суспільства гучно почали звучати висновки про необхідність фільтрування інформації та підтвердження її достовірності». Поширення недостовірної інформації безперечно шкодить громадськості негативно впливаючи на суспільну думку. Вільне розповсюдження будь-якої інформації в Україні законодавчо існує лише до тих пір, поки не порушує права інших людей. «Справи про спростування недостовірної інформації є одними з найчисельніших категорій судових справ. Реєстр судових рішень містив понад 13 000 таких судових проваджень» [1] станом на квітень 2019 р. Це означає, що, попри свою непомітність та переважний вплив на нематеріальні об'єкти чи сфери діяльності, тематика виправ-

лення неправдивої інформації є гостросоціальною та актуальною для сучасних реалій. Предметно розглядаючи масштаби та наслідки явища продукування неправдивої інформації в Україні, можна прогнозувати подальші проблеми та алгоритми їх вирішення. Така діяльність здатна сприяти налагодженню інформаційної гігієни у мас-медіа та покращити динаміку наростання громадянської притомності у більшій частині українського суспільства, четверта частина якого наразі «вважає проблеми дезінформації, джінси та маніпуляцій в медіа неактуальними» [2]. У сучасний період розгортання глобальних подій, що зумовлюють перегляд державного курсу в бік європейського розвинення країни в різних сферах та напрямках, достовірна інформація та свідоме громадянське суспільство є невід'ємними складовими умовами для успішності просування цього процесу.

В Україні проблематику недостовірної інформації у мас-медіа досліджували Бржезька З. М., Гайдур Г. І., Аносов А. О., Топорецька З. М.,

Доценко О. М., Бондаренко О. С. та ін. Однак зазначені автори у своїх працях переважно зосереджують увагу на впливі на достовірність інформації як загрозу для інформаційного простору, криміналістичній характеристиці декларування недостовірної інформації, спростуванні недостовірної інформації як способу захисту права фізичної особи на особисте життя, юридичному змісті категорії «недостовірна інформація», перспективах визнання недостовірної інформації предметом злочину та Вікіпедію як джерело недостовірної інформації. Дослідження особливостей виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа допоможе переглянути окремі компоненти підходів до здійснення професійної діяльності, здійснити моніторинг явища у сучасних реаліях та означити алгоритми протидії проблемам, що витікають із цього контексту. Саме тому метою дослідження є охарактеризувати особливості виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа. На базі отриманих результатів визначити роль засобів протидії недостовірній інформації у вітчизняному медійному просторі.

Основний текст. Особливого значення процес перевірки інформації на достовірність набуває в умовах інформаційної та технологічної революції ХХІ ст. Повсюдність засобів та сфер реалізації інформації у наш час зашкалює, адже навіть в умовах пандемії сучасне постіндустріальне суспільство не мислить себе без доступу в мережу Інтернет та низки гаджетів, що дозволяють мати безперешкодний канал до надзвичайно великих об'ємів інформації. У порівнянні цьому «лише століття тому людина за все життя могла прочитати всього 50 книг», а нині сучасна людина за день обробляє безліч інформації у якій може бути прихована маніпуляція, фейки, чи помилкові судження. У таких умовах «неправдива інформація настільки широко розповсюджена, що слово *misinformation* (англ. помилкова інформація) стало словом року 2018» [3]. Ці показники свідчать про необхідність досліджень проблематики поширення недостовірної інформації з метою налагодження алгоритмів націлених на виправлення ситуації. Така проблемна ситуація є надзвичайно актуальною для вітчизняних реалій, у яких, окрім звичайної комерції, в інформаційному просторі тривають повномасштабні гібридні війни, які фактично ведуться за погляди людей як споживачів інформації та суспільних одиниць. Професійна журналістська діяльність теж стикається з подібними проблемами, всередині галузі існують заангажовані експерти, політики, громад-

ські діячі та люди із фейковою компетентністю у питаннях, які намагаються освітлювати та ін. Крім того, в Україні гостро стоїть питання медіавласності, адже 9 з десяти найпопулярніших телеканалів належать олігархам [4]. Увесь цей спектр чинників, що впливають на якість та достовірність інформації у медійному просторі, зумовлює загальну постановку питання щодо сучасної ситуації розгортання інформаційних процесів у рамках явища продукування недостовірної інформації. За означених умов лише виправлення неправдивої інформації може наразі суттєво вплинути на покращення ситуації. Однак його особливості – форми, методи, та обґрунтування – потребують детальної уваги задля налагодження ефективності зазначеного процесу. Саме тому законодавчі, професійні та суспільно-етичні аспекти, що відображують це питання, виступають предметом дослідження.

Розгляд особливостей виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа доцільно розпочати із законодавчих аспектів, що освітлюють елементи відповідальності за порушення інформаційних стандартів у вигляді продукування недостовірної інформації. На таблиці 1 відображено основні категорії законодавчих аспектів, що регламентують реагування на поширення неправдивої інформації.

На таблиці 1 продемонстровано три рівня відповідальності, що зумовлюються контекстом ситуації та вагомістю порушення. Перший – цивільно-правова відповідальність, передбачає положення Конституції України, Цивільного кодексу та Закону України «Про інформацію». Ці документи забезпечують основні суспільні права щодо спростування неправдивої інформації у вигляді судового захисту та права на спростування неправдивої інформації з можливістю її вилучення із медійного простору. Зокрема, якщо достовірність інформації порушена у газеті, книзі, кінофільмі чи теле-, радіопередачі, можливі варіації судового рішення із її вилученням або припиненням діяльності інформаційного майданчика. Другий – адміністративна відповідальність, торкається вужчої сфери охоплення, зокрема професійної, що підтверджує наявність положень із Законів України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Тут сфера відповідальності за продукування недостовірної інформації торкається безпосередньо журналістської діяльності. У положеннях цих документів вперше згадується неприпустимість «деструктивної пропаганди та маніпуляцій, націлених на руйнування держав-

ного ладу насильницьким шляхом» та ін. До ЗМІ, котрий порушив законодавство у цьому контексті, може бути застосовано покарання у вигляді: попе-

редження, штрафу, анулювання ліцензії, припинення випуску або навіть вилучення тиражу. Це свідчить про державну позицію підтримування

Таблиця 1

Основні законодавчі аспекти реагування на поширення недостовірної інформації [5]

№	Аспект / Обґрунтування
Цивільно-правова відповідальність	
1.	Конституція України У частині четвертій <i>Статті 32</i> . Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Громадянам України гарантується «судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію» – це свідчить про умовний законодавчий механізм із вирішення проблемних ситуацій, націлених на «вилучення будь-якої інформації» [6], що не відповідає дійсності та завдає шкоди іншим людям.
2.	Цивільний кодекс України У <i>Статті 278</i> . Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права окреслюються моменти, що стосуються варіацій заборон розповсюдження неправдивої інформації. Тут існують дві варіації, зокрема: «якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі» у судовому порядку можливе у вигляді припинення розповсюдження у вигляді вилучення чи припинення функціонування [7].
3.	Закон України «Про інформацію» Розділ IV. Відповідальність за порушення законодавства про інформацію У <i>Статті 28</i> . Неприпустимість зловживання правом на інформацію вказано, що мас-медійна інформаційна діяльність «не може бути використана для... посягання на права і свободи людини » [8]. Окрім цього, окреслюється низка елементів, що сюди входять. У <i>Статті 30</i> . Звільнення від відповідальності захищається свобода вільного висловлювання власних поглядів у вигляді оціночних суджень , а саме таких, «які не містять фактичних даних – критика, оцінка дій» [8]. Бажано, щоб вони не принижували особисту гідність інших. Вирішення конфліктів можливе у судовому порядку .
Адміністративна відповідальність	
1.	Закон України «Про телебачення і радіомовлення» <i>Стаття 3</i> . Неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації Фактично <i>Стаття 6</i> . Неприпустимість зловживання свободою діяльності телерадіоорганізацій контекстуально перегукується із вказаними вище Статтями 3 та 28, однак тут йдеться про фахові особливості журналістської діяльності , та розширюється спектр неприпустимих дій. У світлі останніх подій привертають увагу слова про заборону « популяризації або пропаганди органів держави-агресора та їхніх окремих дій, що виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України » [9]. У разі порушення положень цього закону у дію можуть вступати обмежувальні заходи у вигляді накладення санкцій . Частина шоста <i>Статті 72</i> . Санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення вказує види згаданих санкцій, а саме: попередження, штраф, анулювання ліцензії [9].
2.	Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» У <i>Статті 18</i> . Припинення випуску друкованого засобу масової інформації йдеться про те, що право припинити діяльність видання має лише засновник та суд. Відповідно його варіації зумовлюються різними факторами, один з яких свідчить, що за умови недотримання положень закону можливе « вилучення тиражу чи окремою його частини», але тільки за рішенням суду [10].
Кримінальна відповідальність	
1.	Кримінальний кодекс України У <i>Статті 109</i> . Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади йдеться про відповідальність за порушення закону у вигляді позбавлення волі на різні строки в залежності від характеру порушень. У окремих випадках застосовна й конфіскація майна на додачу до терміну ув'язнення. Згідно із положеннями <i>Статті 168</i> . Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) її розголошення «всупереч волі усиновителя карається штрафом, громадськими або виправними роботами ». У <i>Статті 182</i> . Порушення недоторканності приватного життя «незаконне збирання конфіденційної інформації карається арештом, обмеженням волі, або позбавленням волі ». У <i>Статті 232</i> . Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках окреслюється сфера відповідальності за порушення зобов'язань у вигляді недотримання таємниці . Порушення закону у цьому аспекті карається « штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян » [11] та обмеження можливості обіймати такі посади протягом 3 років.

Положення КЕУЖ, що стосуються поширення недостовірної інформації [12]

№	№ / Положення	К-сть скарг
1.	3. Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини	19
2.	4. Висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених	13
3.	6. Повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста	53
4.	7. Інформаційні та аналітичні матеріали мають бути чітко відокремлені від реклами відповідною рубрикацією	3
5.	8. Редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо, не повинні фальсифікувати зміст	19
6.	9. Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного	44
7.	10. Точки зору опонентів, в тому числі тих, хто став об'єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано	53
8.	11. Не допускається таке вибіркоче цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту	4
9.	12. Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності	8
10.	13. Журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації	7

інформаційного паритету та блокування недостовірної інформаційної діяльності, яка шкодить суспільству загалом чи окремим його учасникам. Третій – найсуворіша, кримінальна відповідальність, з огляду на вагомість наслідків порушення закону передбачає покарання, зазначені у Кримінальному кодексі України. Серед них налічуються: штраф, громадські або виправні роботи, арешт, обмеження чи позбавлення волі із конфіскацією майна. Така відповідальність передбачена за недостовірну інформаційну діяльність, котра закликає до насильницьких дій, розголошення таємниць (державної та усиновлення) та незаконного втручання у конфіденційний простір людини.

Законодавство України забезпечує відповідальність за різний спектр неприпустимих дій, пов'язаних із поширенням недостовірної інформації. Однак у цьому контексті йдеться скоріше про зумисні інциденти. Відповідальність та алгоритм врегулювання ситуації може відрізнитися від ненавмисного поширення неправдивої інформації у вигляді помилки або іншої несвідомої дії. У цьому аспекті у дію вступають етичні компоненти питання. Простонародний спосіб вибачення за власну проріху та прикладення зусиль задля нівелювання її наслідків у журналістиці зафіксований у вигляді окремих положень Кодексу етики українського журналіста (КЕУЖ). На таблиці 2 відображені ті з них, які безпосередньо торкаються заявленої проблематики. Крім того, додано інформацію про наявну кількість зафіксованих суспільних скарг на порушення кожної з них станом на червень 2021 р.

Інформація, вказана в таблиці 2, походить із сайту Комісії з журналістської етики, на якому є вільний доступ до опції подання скарг на порушення кожного з положень професійних стандартів. Комісією від імені її голови Андрія Куликова надається розлогий коментар по кожній зі скарг та вирок виданню, що причетне до ситуації. Таким чином, Комісія виступає як орган саморегуляції всередині журналістської професії. Її діяльність спирається на чинне законодавство, журналістські професійні стандарти, та профільний Кодекс етики українського журналіста. Серед фаворитів за кількістю скарг на порушення бачимо три категорії. Перша – надання необ'єктивної інформації, друга – незбалансована подача точок зору, третя – відокремлення фактів від коментарів. Така ситуація демонструє запит громадськості на достовірну інформацію та обурення щодо продукування її антагоніста – недостовірної. Деякі з перелічених у Таблиці 2 положень охоплюють дотичні до поширення неправдивої інформації критерії, однак передбачається, що ігнорування конкретних журналістських стандартів веде до виникнення прецедентів, неприйнятних для професійної діяльності у мас-медіа. Безпосередньо на алгоритм виправлення недостовірної інформації вказує положення № 12 КЕУЖ, у якому йдеться про зобов'язання журналіста зробити все можливе для врегулювання проблемної ситуації. Зокрема, у професійній діяльності існує принцип, за яким спростування повинно знаходитися, наприклад, у наступному номері газети, у тому ж місці, де була недостовірною інформація, за анало-

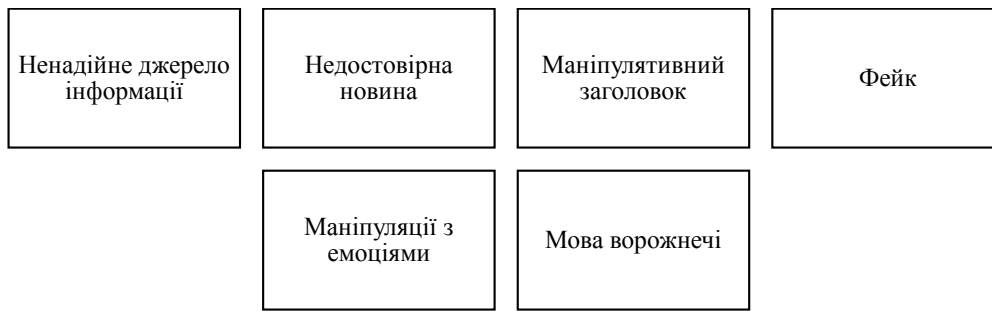

Рис. 1. Основні критерії недостовірності новин [13]

гічним стилем та викладкою. Те ж саме застосовне й до теле- чи радіо-ефірів. Логіка цього принципу полягає в тому, щоб знову потрапити на ту ж аудиторію, яка востаннє сприйняла неправдиву інформацію. У такому випадку доцільні вибачення журналіста чи редакції та пояснення ситуації із додатковими аргументами, що засвідчують справжню картину подій.

Існує сукупність ознак, за якою можна визначити недостовірність новини. Найпростішим буде сказати, що невідповідність інформаційного продукту журналістським стандартам вже говорить про низький рівень якості інформації. Однак, крім журналістської спільноти, ті самі професійні стандарти невідомі широкому загалу, основна діяльність якого не пов'язана з інформаційною. Тому

Таблиця 3

Українські видання, що мають найбільшу кількість ознак недостовірної інформації [14]

№	Видання / Найчисельніша ознака недостовірності / Підтверджено - ✓ / ні - ✗		
1.	«Комсомольская правда»	16.	«Вести-укр»
	Маніпуляції емоціями	✓	Маніпулятивний заголовок
2.	«From-ua»	17.	«Facenews.ua»
	Ненадійне джерело інформації	✓	Маніпулятивний заголовок
3.	«Znaj.ua»	18.	«Gazeta.ua»
	Ненадійне джерело інформації	✓	Ненадійне джерело інформації
4.	«Politeka»	19.	«Экономические новости»
	Маніпулятивний заголовок	✓	Ненадійне джерело інформації
5.	«Страна.юа»	20.	«Українські новини»
	Маніпулятивний заголовок / емоції	✓	Ненадійне джерело інформації
6.	«Вести»	21.	«Подробности»
	Недостовірна новина	✓	Маніпулятивний заголовок
7.	«Лента.ру»	22.	«Факти»
	Маніпулятивний заголовок / джерело	✓	Ненадійне джерело інформації
8.	«Телеграф»	23.	«Комментарии»
	Маніпулятивний заголовок	✓	Ненадійне джерело інформації
9.	«Hronika.info»	24.	«Експрес»
	Ненадійне джерело інформації	✓	Ненадійне джерело інформації
10.	«Апостроф»	25.	«24 канал»
	Ненадійне джерело інформації	✓	Ненадійне джерело інформації
11.	«Комсомольская правда в Украине»	26.	«Zik.ua»
	Ненадійне джерело інформації	✓	Маніпулятивний заголовок
12.	«Обозреватель»	27.	«Факти» «ICTV»
	Маніпулятивний заголовок	✓	Ненадійне джерело інформації
13.	«Newsonе»	28.	«Сегодня»
	Ненадійне джерело інформації	-	Недостовірна новина / джерело
14.	«Bagnet»	29.	«112»
	Маніпулятивний заголовок	✓	Ненадійне джерело інформації
15.	«РИА Новости»	30.	«Хвиля»
	Маніпуляції з емоціями	✓	Маніпулятивний заголовок

зосередимо нашу увагу на переліку найнедостовірніших медіа-джерел та алгоритму їх виокремлення з поміж інших. На рисунку 1 зображено основні критерії недостовірності новин, виділені під час дослідження цього явища Інститутом масової інформації (ІМІ) та командою журналістів-розслідувачів з видання «Тексти» у 2018 р.

Ці шість критеріїв недостовірних новин якраз і суперечать згаданим вище журналістським стандартам. Ці ознаки сформовані на підставі актуальної інформаційної ситуації та в основному відображають способи та засоби впливу на аудиторію. Не всі поширювачі інформації послуговуються професійними стандартами під час її збору та обробки. Тож ігнорування процедури перевірки на достовірність зумовлює поширення неправдивої інформації. Таким чином, з огляду на широкий спектр критеріїв до перевірки недостовірної інформації варто виокремити українські видання, що у своїх матеріалах найчастіше відповідають зазначеним на рисунку 1 ознакам. На таблиці 3 продемонстровані основні результати дослідження ІМІ та «Текстів».

У таблиці 3, окрім переліку самих видань, додатковими чинниками вказано найчисельнішу із перерахованих на Рисунку 1 ознак недостовірності новин. Крім того, у вигляді «галочок» зроблена авторська спроба актуалізувати дослідження за допомогою побіжної перевірки на наявність серед матеріалів цих видань ознак відповідності найчисельнішому критерію. Огляд шпальт зазначених у Таблиці 3 видань за триденний період (з 30.06. по 02.07.2021) показав ознаки ідентифікованих порушень ІМІ та «Текстами» у 2018 р. Цей огляд не мав такого ж цілісного підходу, як саме дослідження «Антирейтингу новин», з огляду на відсутність команди спеціалістів та ресурсів. Однак його результати підтверджують загальну тенденційність результатів попереднього дослідження та актуалізують цей перелік видань для поточних реалій. Майже усі видання із поданого списку наразі продукують матеріали з наявністю зазначених на рисунку 1 критеріїв недостовірності новин. Виключенням стали три нині заблоковані «телеканали Медведчука», однак з огляду на їхні попередні матеріали великого сумніву у скасуванні систематичної тенденційності у вигляді невідповідності продукції журналістським стандартам не виникає. На сайті програми «Факти» телеканалу «ICTV» за зазначений триденний період посилань на недостовірні джерела виявлено не було. Примітка до власного оцінювання – у випадку з ненадійним джерелом, відсутність авторства

за наявності оцінюючих суджень у статтях або недостатня кількість посилань на першоджерела сприймалися нами як елементи, що мають ознаки недостовірності (ненадійності) джерела.

У 26 із 30 проаналізованих у таблиці 3 Інтернет-видань збереглися ознаки недостовірності матеріалів. Це свідчить про нагальність функціонування систематичного антифейкового моніторингу для громадськості задля усунення ризиків реалізації маніпуляцій та деструктивного впливу на суспільну думку. Такою діяльністю в Україні займаються чисельні факт-чек проекти, серед яких: «Stopfake», «Voxukraine», «Slovoidilo», та «Без брехні» та ін. Усі ці інформаційні платформи за основу своєї діяльності мають спростування неправдивої інформації. Тож у контексті дослідження варто розглянути загальну методологію та варіації такого роду виправлення неправдивої інформації. Аналіз контенту означених фактчек-ЗМІ показав, що в загальному вони мають уніфіковану систему подання інформації. Це свідчить про схожу методологію роботи. Крім того, кожне з них позиціонує себе незалежним, що теж вважаємо невід'ємною складовою частиною ефективної реалізації протидії явищу неправдивої інформації. В існуванні таких фактчек-проектів основну зацікавленість виявляють самі журналісти, що їх започаткували, міжнародні організації, що протидіють пропаганді, держава та суспільство. Останнє якраз і потребує допомоги в контексті якісного фільтрування інформації. Саме тому будь-які фактчек-проекти повинні працювати на суспільне благо.

На рисунку 2 відображено основні особливості виправлення неправдивої інформації, що вдалося виокремити під час огляду українських фактчек-ЗМІ.

Найперший пункт, зображений на рисунку 2, необхідний для розмежування роду інформації. Кожна з перелічених категорій ідентифікації допомагає читачу зорієнтуватися, що саме не так з конкретною інформацією. Після цього журналісту набагато легше спрямувати увагу людини на необхідні для виправлення неправдивої інформації акценти в матеріалі. Тематична рубрикація слугує для виокремлення пріоритетних для читача напрямків. Оскільки різна інформація має відмінні ступені актуальності для кожного особисто. Спецпроекти націлені на предметний обрис елементів вузьких інформаційних спрямувань. Серед них варто виділити формат інфографіки, який є незамінним для доступної широкому загалу ілюстрації цифрових показників та іншого

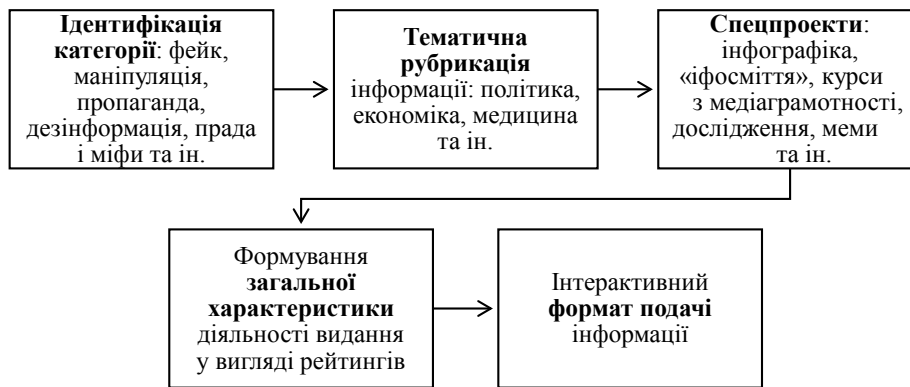

Рис. 2. Особливості виправлення неправдивої інформації на шпальтах вітчизняних фактчек-ЗМІ

співвідношення деталей, що вказують на реальний стан речей у визначеній ситуації. Окремі проекти у вигляді власних розслідувань, досліджень та форматів подання тематичної інформації допомагають комплексно впливати на ситуацію із поліпшенням суспільної інформаційної гігієни. Загальна характеристика широкого кола власної діяльності дає змогу підводити підсумки тенденційної картини щодо того чи іншого явища у суспільному житті. За допомогою цього підходу вдається наглядно проілюструвати динаміку недостовірності в тому чи іншому аспекті. Наприклад, на сайті видання «Слово і діло» присутні рейтинги головних персон української політики та ключового складу посадових осіб при Верховній раді та обласних і районних адміністраціях. Резюмуючи, журналісти публікують статистику, яка ведеться протягом усієї кар'єри конкретного чиновника, таким чином показуючи широкий спектр діяльності політика та даючи збірну інформацію у вигляді відсоткового співвідношення про те, скільки з обіцянок – виконано / не виконано / у процесі виконання, та – всього. Інтерактивний формат подачі передбачає легкодоступну для сприйняття інформацію, професійно зібрану та оброблену для швидкого опрацювання матеріалів читачем. Усі зазначені на Рисунку 2 елементи у своїй цілісності формують загальнодоступний портрет виправлення неправдивої інформації на шпальтах вітчизняних фактчек-ЗМІ. Насправді такий підхід до протидії явищу неправди у мас-медіа є доволі ефективним, адже, окрім звичайного продукування новин та корисної інформації, спеціалізовані ресурси у різні способи виправляють неправдиву інформацію або ж сприяють зменшенню її наслідків.

Наступним, не менш ефективним способом виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа вважаємо журналістські розслі-

дування. Цей формат інформаційної діяльності передбачає комплексне дослідження проблемного питання з ознаками неправди та має на меті їх спростувати або підтвердити. Характерною особливістю журналістських розслідувань є те, що основною метою журналіста у процесі роботи виступає з'ясування правди у вигляді відтворення об'єктивної дійсності на підставі зібраних фактів. Однак у цьому процесі існують небезпеки, пов'язані з небажанням третіх сторін знати сам факт з'ясування правди стосовно конкретної ситуації. Таким чином, доволі часто журналістам-розслідувачам під виглядом правди подається неправда. Вміння розрізняти інформацію, постійно розділяючи правду й неправду, робить журналістські розслідування невід'ємним атрибутом медійного простору у контексті виправлення неправдивої інформації. Із-поміж різних елементів жанру виокремимо один, завдяки якому журналістські розслідування є надзвичайно ефективними у виправленні неправдивої інформації – це увага до деталей. Наприклад, в інтерв'ю «МедіаЛаб» редакторка та ведуча «Схем» Наталка Седлецька згадує такий випадок зі своєї журналістської практики за часів президентства сумнозвісного Януковича. Останній ретельно приховував свої статки та незаконне стрімке фінансове збагачення, але коли «у 2012 році в мережі з'явилося фото з кабінету Януковича у його резиденції. Журналісти звернули увагу на одну деталь – настільну лампу – і з'ясували, що вона коштувала понад 10 тисяч доларів» [15]. Із цього моменту питання про фінансові обладки президента постало предметнішим. Означений приклад ілюструє, як за допомогою професійної уваги до деталей можна працювати над подоланням проблемного явища неправдивої інформації. Ще однією характерною особливістю жанру журналістських розслідувань є робота з документами – це найперше,

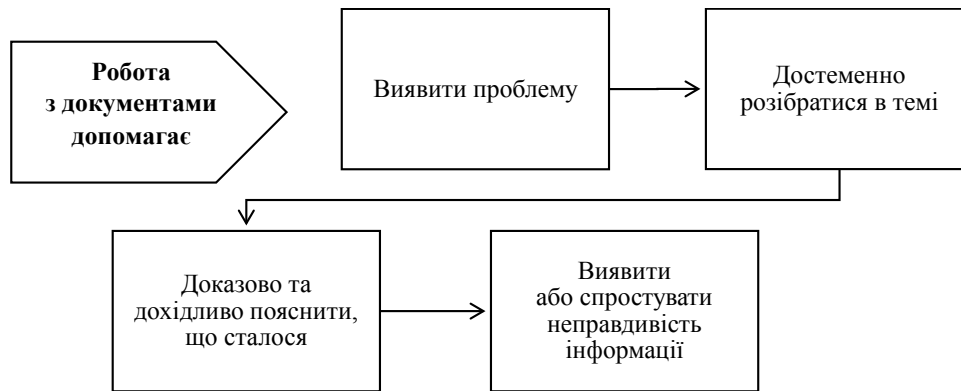

Рис. 3. Роль роботи з документами в контексті виправлення неправдивої інформації [16]

з чого починається розслідування. Серед журналістів побутує думка, що «є випадки, коли документи важливіші, ніж те, що говорять люди». Оскільки ті ж офіційні документи законодавчо є апіорі правдивою інформацією. На рисунку 3 зображено елементи, що характеризують роль роботи з документами в контексті заявленої проблематики.

Вказані на Рисунку 3 базові елементи, що характеризують роль роботи з документами, охоплюють спектр питань пов'язаних, з особливостями ідентифікації та виправлення неправдивої інформації у мас-медіа. «Правильний підхід до роботи з документами часто визначає різницю між якісним та неякісним журналістським матеріалом». І більшою мірою достовірності виступає та інформація, яка відповідає професійним стандартам до її обробки. Крім того, у журналістських розслідуваннях завжди застосовним є перехресний пошук, що допомагає підтвердити достовірність інформації з огляду на її збіги з широким колом джерел. Таким чином, для цього жанру журналістики «документ є засобом для отримання результату» [16], а для споживачів – підтвердженням правдивості чи виправленням неправдивої інформації.

У контексті проблематики продукування недостовірної інформації у мас-медіа слід відзначити

електронні бази, що містять інформацію про людей, котрі зарекомендували себе як недостовірні джерела. Наприклад, Електронна база псевдосоціологів від проекту «Тексти» під назвою «Продавці рейтингів» налічує інформацію про «116 псевдосоціологічних служб та 215 прихованих піарників», які просували неправдиву інформацію протягом останніх 15 років [17]. У цьому контексті показовим є підхід «Текстів» до формування рейтингу. Зокрема, «фальшивість» вираховано за сукупністю ознак, зображених на рисунку 4.

Наслідки діяльності таких фальсифікаторів, фейкових або заангажованих фірм та експертів є деструктивними, особливо для некритично мислячого суспільства. Гучні красномовні назви соціологічних фірм та посад людей повинні перевірятися читачем не лише на суб'єктивне сприйняття, а й на достовірність інформації. Крім того, якщо з'ясується, що фактичними ознаками існування умовного «Всеукраїнського громадянського об'єднання «За справедливість» є лише його «президент» на ім'я «К» та пуста малоактивна сторінка у Фейсбук – є всі підстави вважати даного експерта та посаду, що засвідчує його компетентність фейковими. Отже, електронна база «Продавці рейтингів»

налічує інформацію за основними категоріями: псевдосоціологи, приховані піарники, та «кому вірити?». У перших двох розділах дається інформація про непублічні зв'язки суб'єкта чи приналежність організації із поясненням того, чому за сукупністю факторів вихідну інформацію із цих джерел не слід вважати достовірною. У третьому надаються альтернативні перевірені джерела інформації з офіційною акредитацією у Соціологічній асоціації України. Таким чином, результати діяльності громадських організацій або інших проектів, що протидіють пропаганді,

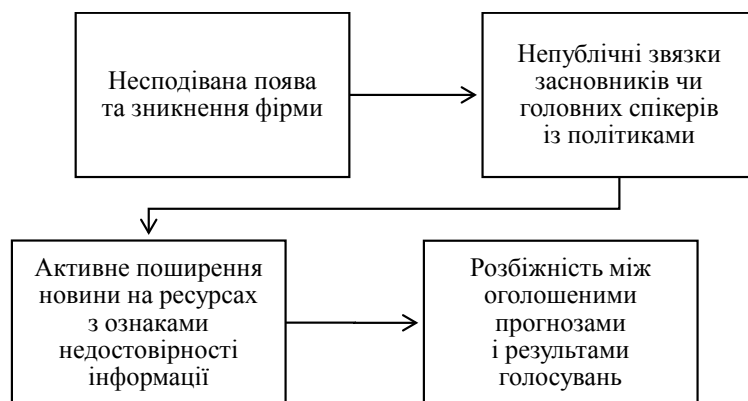

Рис. 4. Ознаки фальшивості організацій та експертів [17]

слід використовувати для виправлення неправдивої інформації та запобігання її поширенню.

Висновки. Особливості ідентифікації та виправлення неправдивої інформації в українських мас-медіа постають кризь призму низки факторів. Першим із них виступають основні законодавчі аспекти реагування на поширення недостовірної інформації, які передбачають різні варіації відповідальності за поширення неправдивої інформації у площинах цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності. Встановлено, що заявлена проблематика законодавчо засуджується та ідентифікується з точки зору державного управління як негативне явище. Наступним фактором є положення профільного Кодексу етики українського журналіста, що стосуються поширення недостовірної інформації. Із точки зору журналістської етики існує алгоритм виправлення неправдивої інформації у мас-медіа та перестороги, що слугує превентивним чинником задля запобігання виникненню та поширенню цього проблемного явища. Згідно з основними критеріями недостовірності новин у 26 з 30 проаналізованих українських видань, що, за результатами комплексного дослідження ІМІ та «Текстів» у 2018, мали найбільшу кількість ознак недо-

стовірної інформації, наразі збереглися ознаки недостовірності матеріалів. Це свідчить про необхідність перегляду та вдосконалення механізмів внутрішнього саморегулювання відповідності діяльності зазначених у Таблиці 3 ЗМІ професійним стандартам. Особливості процесу виправлення неправдивої інформації на шпальтах вітчизняних фактчек-ЗМІ свідчать про невід'ємність такого роду журналістської діяльності для врегулювання ситуації з продукуванням недостовірної інформації у мас-медіа. Роль роботи з документами в контексті виправлення неправдивої інформації зумовлює важливість журналістських розслідувань у контексті заявленої проблематики. Електронні бази зі списком інформаційних шахраїв та фейкових чи недостовірних організацій теж мають виняткове значення в контексті сприяння процесу поліпшення ситуації з інформаційною гігієною в мас-медіа. Ознаки фальшивості організацій та експертів повинні набувати широкого використання для фільтрування недостовірної інформації в мас-медіа. Питання особливостей ідентифікації та виправлення неправдивої інформації у вітчизняних мас-медіа нерозривно пов'язане з важливими чинниками ефективності розвитку українського суспільства.

Список літератури:

1. Студенников С. Поширення недостовірної інформації: як захистити свої права в інтернеті. *Судово-юридична газета*. 2019. URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/139401-poshirennya-nedostovirnoyi-informatsiyi-yak-zakhistiti-svoyi-prava-v-interneti>.
2. Склярєвська Г. Майже половина українців мають нижчий за середній індекс медіаграмотності – дослідження «Детектор медіа» / Детектор медіа. 2021. URL : <https://ms.detector.media/trendi/post/26947/2021-03-29-mayzhe-polovyna-ukraintsiv-mayut-nyzhchyy-za-seredniy-indeks-mediagramotnosti-doslidzhennya-detektor-media/>.
3. Розділ 4. Дезінформація та маніпуляції. EDERA, IREX. 2019. URL : <https://verified.ed-era.com/ua/manipulation/part-a>.
4. Рейтинг каналів липень 2021. RadioLife. 2021. URL : <https://life-tv.ua/ua/channels-rate>.
5. Сафаров А. В Україні вже є законодавство і механізми щодо протидії дезінформації: заради чого колотнеча? / Інститут масової інформації. 2020. URL : <https://imi.org.ua/monitorings/v-ukrayini-uzhe-ye-zakonodavstvo-i-mehanizmy-shhodo-protidyi-dezinformatsiyi-zarady-chogo-i31602>.
6. Стаття 32 Конституції України / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Стаття 278 Цивільного кодексу України / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Розділ IV Закону України Про інформацію / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
9. Статті 3, 6, 82 Закону України Про телебачення і радіомовлення / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>.
10. Стаття 18 Закону України Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.
11. Статті 109, 168, 182, 232 Кримінального кодексу України / Верховна рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Кодекс етики українського журналіста. Комісія з журналістської етики. 2021. URL : <https://www.cje.org.ua/ua/code>.

13. Антирейтинг новин. Аналіз топ-50 українських сайтів – дослідження ІМІ та «Текстів» / Інститут масової інформації. 2018. URL : <https://imi.org.ua/news/antyre-tynh-novyn-analiz-top-50-ukrains-kykh-sa-tiv-doslidzhennia-imi-ta-tekstiv-i21849>.
14. Антирейтинг новин. Хто вішає найбільше локшини? Тексти. орг. 2018. URL : <https://texty.org.ua/d/2018/media-ranking/>.
15. Горбань М. П'ять викликів для журналіста-розслідувача / MediaLab. 2018. URL : <https://medialab.online/news/sedletska/>.
16. Методи збору інформації. Пошук і аналіз документів. Детектор медіа Відеотека. 2017. URL : <https://video.detector.media/lessons/urok-6-zhurnalistski-rozsliduvannya-osnovy-i20>.
17. Продавці рейтингів База псевдосоціологів / Тексти.org. 2020. URL : <https://texty.org.ua/d/socio/#good>.

Synchak B. A. PECULIARITIES OF IDENTIFICATION AND CORRECTION OF FALSE INFORMATION IN UKRAINIAN MASS MEDIA

The article characterizes the peculiarities of identification and correction of false information in the Ukrainian mass media. This process is viewed through the prism of relevant journalistic standards and practical journalistic activities aimed at refuting false information. Particular attention is paid to the elements of the process of correcting false information that are applicable in different production situations. The study describes the main legislative aspects responsible for responding to the dissemination of inaccurate information. Some provisions of the Code of Ethics of the Ukrainian journalist concerning the dissemination of unreliable information are analyzed, in particular, the main attention is paid to the interrelation of professional ethical paradigms in relation to the dissemination of unreliable information. The study of the phenomenon of dissemination of unreliable information presents the main criteria for unreliable news, as well as a list of Ukrainian publications that have the largest number of features of unreliable information, in particular, specific features are indicated. Features of correction of false information on columns of the Ukrainian factchek-mass media are classified. Particular attention is paid to the role of working with documents in the context of correcting false information, and the signs of falsity of organizations and experts. In the process of studying the phenomenon of refutation of false information in Ukraine, a general description of the situation as a whole, from legislative aspects to professional and highly specialized algorithms of action is given. In this context, the verification of facts is positioned as an integral part of professional journalism in which the activities of Ukrainian fact-finding projects play an outstanding role. The stated problems are connected with the current mass media tendencies to the development of media literacy in the general public.

Key words: false information in the media, verification of information for authenticity, verification, verification of facts, unreliable information, unreliable media.